
Baráthi Ottó

A SZEGÉNYSÉG: MAI VALÓSÁGUNK SZOMORÚ SZELETE

*„Aki szegény, az a legszegényebb...”
(József Attila)*

Munkahely-megszüntetések, létszámleépítések, munkanélküliség, nagycsaládosok és kisnyugdíjasok, betegek, rokkantak, halmozottan hátrányos helyzetűek, munkanélküli segély, jövedelemplótló támogatás, szociális háló, minimálbér, periférián élők, hajléktalanok. Ugye rémisztő és mégis oly' ismerős kifejezések. E rögtönzött felsorolás a magyarországi rendszerváltás utáni évek parlamenti, kormányzati és önkormányzati üléseinek, munkaügyi, család- és szociálpolitikai tanácskozásainak szinte állandó kifejezőkészlete, kulcsszavainak kis gyűjteménye, azt is mondhatnók: a szegénység tünet-együttese.

Mint a fentiekből is kitűnik: gazdag annak a szegénységnek a szótára, amely szegénység – mint egy nagy /létszámú/ csapat – újra itt van közöttünk. Mert a szegénység története korántsem a '90-es évek eleji rendszerváltással kezdődött Magyarországon. Talán mindig is létezett, de néha magasra emelte a fejét, így például a '30-as évek gazdasági válságának idején. A szegénység létezett tehát a korábbi rendszerekben is, még a „fridzsider szocializmusban” vagy a „gulyás-kommunizmusban” is, csak éppen tabu téma volt, s titkolt mérőszámát, a létminimum publicitásának hiányában kimutatni sem nagyon lehetett. Voltak viszont s ezekről bizonyos fórumokon időnként szó is esett – „nehéz helyzetben lévő” emberek és családok, a mostani „régiszegények”.

E népességcsoportba tartoztak például a szakképzetlen fizikai munkások, vagy legalábbis egy részük, az egykeresős – többgyermekes családok többsége, valamint az etnikai kisebbség, jelesül a roma-társadalom. Napjainkban is ők alkotják az „új szegények” gerincét. Mert az utóbbiak közé elsősorban a munkanélküliek, a kisnyugdíjasok és járadékosok, a többgyermekes családok jó része és a cigányság többsége tartozik – az országban éppúgy, mint Nógrád megyében. Kimondhatjuk, mert nem is titkolhatjuk: a szegénység mai valóságunk szomorú szelete, szerves része lett. E tanulmány a szegénységet igyekszik körbejárni figyelemmel szűkebb pátriánk szegénységviszonyaira is.

IN MEDIAS RES: A LÉTEZŐ VALÓSÁG

A tarjáni távolsági autóbusz állomáson hajnalok hajnalán várok a Budapestre induló járatra. Nem is tudom miért jöttem ilyen korán; van még vagy jó húsz percem az indulásig. Fázósan húzom be a nyakamat, dühödten fel-felbőgnek, majd felborítanak a február végi böjti szelek, tél tábornok támadása elől kénytelen-kelletlen visszavonulót fújok, a váróterembe menekülök. Bár ne tettem volna! A váróhelyiség – hogy stílszerű legyek – „teli van, mint a déli busz”, az ájer savanyú, de inkább orrfacsaró, a millió meg egyenesen lehangoló: álmos, fáradt, meggyötört emberek, nemre és korra való tekintet nélkül álldogálnak, üldögélnek körös-körül.

Még szét sem nézek amúgy alaposabban, hová is helyezkedjek, már előttem terem egy jó ötvenes, meglehetősen bizarr külsejű férfi, fölöttébb ápolatlan, borostás arccal, kisebb-nagyobb hegekkel homlokán, orrán. Fején kopott, romjaiban talán kozák kucsmára emlékeztető fekete fejfedő, egykor talán jobb napokat is látott, barna bekecse alól térdén lyukas lenge magyar lóg, amely két nagy, széttaposott gumi kalocsniban végződik. Mélyen ülő, apró, kialvatlan szemeivel valahová a hátam mögé néz, köszönés nélkül – viszont jó emberismeretről tanúskodva – azt mondja nekem, látja rajtam, úriember vagyok, ő hajléktalanoknak gyűjt egy kis megélhetésre valót, ugyan már, támogassam őket!

Jómagam időnként rezsim rendezésével, számláim kiegyenlítésével is bajban vagyok, ám most mégis valahogy Lukács evangéliuma jut eszembe: „Adjatok és adnak majd nektek is!” Egy kerek ötvenest nyomok a markába, meg sem nézi, de látom rajta, többre számított egy nyakkendőes embertől, de azért köszöni szépen, én meg sietek a buszomhoz. Nem először fordul elő velem ilyen jelenet – az utóbbi időkben már gyerekek asszisztálásával is – ám mindig felkavar, no de legalább van min gondolkodnom Pestig. Jó két óra múlva már le is kászálódhatok autóbuszomról és a Népstadion buszmegállótól a metróig vezető alig száz méteres gyalogutamon – azt hiszem vízióim vannak – három vagy talán négy koldus állít meg a két órával korábban megtapasztalt szöveggel. A szituáció megismétlődik a metró Batthyány téri megállójában – ahol kiszállok –, de most már feledni igyekszem Lukács tanítását, gyorsan továbbállok.

Sajnos, tehát nem látomásaim voltak, napjaink Magyarországnak egy rémisztően reális szeleete bontakozott ki előttem. A leírt eset óta többször is megjártam ugyanezen útvonalat, s koldusokkal, kéregető emberekkel minden alkalommal találkoztam. Számuk – legalábbis az utcákon és tereken – talán még növekszik is, hiszen a jó idő azokat is kicsalogatja a szabad közterületekre, akik télen az aluljárókban, várótermekben, lépcsőházakban

---

húzódtak meg. Persze azt is tudni érdemes és kell is, hogy nem mindenki koldus(szegény) aki kéreget, ám a szegénység már tagadhatatlan tény, mert a dolog fordítva is igaz: nem mindenki kéreget, aki (koldus)szegény is akár. Elég csak a kisnyugdíjasok és a munkanélküliek – ez utóbbiak egynegyede részesül már csak a munkanélküli ellátás valamilyen formájában – közel hárommillióra becsült táborára gondolni.

Egy közvélemény kutatás adatai szerint ma már a megkérdezettek zöme az államot teszi felelőssé, nem az egyént tekinti „főbűnösnek”, e létező szegénység miatt. A 80-as évek elején, közepén is még egészen más volt a megítélés, például a közveszélyes munkakerülők esetében, hiszen még jó esély volt a munkájukat valamilyen okból elvesztők újbóli elhelyezkedésére. De hasonlóképpen volt, még a 90-es évtized elején, a munkanélküli segély (újbóli) bevezetésének időszakában, amikor a segélyezés kondíciói és a megélhetési viszonyok is kedvezőbbek voltak. Ekkor a megkérdezettek egy része – aki el nem tudta képzelni, hogy a munkáját „Ő” is elveszítheti –, még úgy vélekedett, hogy a munkanélküliek többsége azért nem dolgozik, mert viszonylag jól megél a segélyből is, amit viszont a dolgozók zsebéből vesz ki az állam. Ma az interjúalanyok nagyobb hányada úgy gondolja, hogy a szegénység létező valóság, s annak európai módon való kezelése a mindenkori kormány kötelessége.

KÍMÉLETLEN, KÍSÉRTETIES KÖZÖNY

Amíg el nem szabadult a pokol a gazdaságban, amíg reménye volt az álláskeresőnek arra, hogy előbb-utóbb újra végezhet valami „épkézláb” kereső tevékenységet, hogy talál magának legális munkát, amíg a munkanélküliség nem eszkalálódott, talán még elfogadhatók is voltak az esetenként elmarasztaló vélemények a munkanélküliek egyes csoportjaival kapcsolatban, ha másért nem, már csak azért is, mert a társadalom elszokott a tömeges munkanélküliségtől és a látható szegénységtől is.

A piacgazdaságra való áttérés első éveiben, a privatizáció és más szükséges – vagy éppen elhibázott –, intézkedések következtében gyors ütemben nőtt a munkanélküliek, és ennek nyomán a fokozatosan elszegényedő családok száma és az 1993-as év közepére tetőzött. A kormány vagy átérezte, vagy nem a helyzet súlyosságát, tény, hogy az átalakulás következményei fokozódtak, a lakosság terhei nőttek, életkörülményei társadalmi méretekben rosszabbodtak, a korábban beígért és várt, kompenzációt jelentő szociálpolitikai intézkedések pedig elmaradtak.

A rendszerváltás utáni második szabadon választott kormány aztán az elhíresült Bokros csomaggal rátett még egy lapáttal a lakosság terheire.

Érthetetlen és elfogadhatatlan volt az a kíméletlen és szinte kísérteties közöny, amely ezen említett időkben körülvette a lakosság egyre nagyobb, mind rosszabb körülmények közé kerülő tömegét, kiváltképp a munkanélkülieket, a kisnyugdíjasokat, a nagycsaládosokat és más társadalmi csoportokat. A Victor Hugonak tulajdonított mondás szerint „A nyomor bizonyos fokán kísérteties közöny szállja meg az embereket.”

Itt tartanánk? Figyelve az aluljárókban kéregető, nyomorúságos göncükbe bugyolált, kezüket könyörögve alamizsnáért nyújtó koldusokat, hajléktalanokat és más számkivetetteket, bizony szinte kitapintható a közöny, a rémisztő részvétlenség: száz mellettük elhaladó ember közül jó, ha néhány lehajol hozzájuk és pár forintot dug az előttük lévő, vagy kezükben tartott dobozokba, „perselyekbe”. Jó, persze tudjuk, de legalábbis halljuk, hogy többek között az ún. koldusmaffiáknak is szerepük van, lehet ebben a részvétlenségben. Igen, a koldusmaffiáknak, akik kihasználják kiszolgáltatott embertársaikat, koldulásra készítetik, kényszerítik őket, majd „lenyúlják” a bevételt.

A koldusmaffia állítólag már nemcsak a fővárosban, de egyre több nagyvárosban is működik, Salgótarjánban és Nógrád városaiban talán még csak elszegényedett szülők „képében”: a távolsági buszmegálló, a vasúti pályaudvar és az aluljáró környékén időnként találkozni a szülők által kéregetésre kényszerített gyerekekkel. Ez látható. Az már nem, hogy mi történik a kolduspénzzel. Élelmiszerre, ruhára kellett-e, vagy más „létszükségleti cikkekre”?

Valószínűsíthető, hogy a közönynek ez is egyik összetevője, tehát az, hogy az emberek arra gondolnak, a koldusok, a kéregetők egy része nem sokáig „birtokolja” azt az alamizsnát, amit ő ad neki, netán arra is apellálhatnak, hogy nem hasznosul igazán adományuk, lehet, hogy éppen a kocsmában köt ki. A kíméletlen közöny magyarázataként az is helytálló lehet, az a fajta közgondolkozás is „ülhet”, hogy mivel a még munkával rendelkező, mindennap güriző, adóját becsületesen fizető állampolgár azt látja, hogy a kéregetők száma szaporodik, a szegénység növekszik, az állami, kormányzati, gazdasági, szociálpolitikai stb. – intézkedések nem elég hatékonyak, vagy meg sem születnek. Azt mondja, legalább magában, miért adakozzak én, amikor a kormány tehetetlen, ráadásul az én családom megélhetési gondjai is fokozódnak, de legalábbis nem javulnak, magam is nehéz körülmények között élek, netán holnap én is az utcára kerülhetek: nem adok én egy fillért sem senkinek.

TABU-TÉMÁTÓL A LÉTMINIMUMIG

Amint láttuk és látjuk, a szegénység, mint egy mérhetetlenül nagy létszámú „csapat” újra itt van. „Aki szegény, az a legszegényebb” – írta egykor József Attila, s talán nem is gondolta, vagy éppen zsenialitásánál fogva nagyon is ráérezett, hogy tömör, nem is annyira lírai, mint inkább életszerű megfogalmazása milyen időtálló és örökérvényű lesz. A szegénység története „csak” folytatódik, s nem most kezdődik napjaink Magyarországon. De az kétségtelen, hogy jelenünkben nagyon is láthatóan van közöttünk. Itt lakik a szegénység, hogy ne mondjam a nyomor, nagyon is valóságosan, már nem is csak megbújva, szégyenlősen, itt van már szinte exhibicionista módon. A maga sivár, rongyos valóságában jár-kelel, belebotlunk lépten-nyomon. Már nem is takargatjuk, nem is tagadjuk, mint tettük azt évtizedeken keresztül.

Mert egészen 1981-ig, a többszörösen hátrányos helyzetűekről tartott konferenciáig, a szegénység tabu téma volt Magyarországon, miként a többi szocialista országban is. Természetesen a társadalomkutatók, szociológusok műhelymunkáikban mindig is foglalkoztak a szegénységgel, csak hát nem publikálhatták megállapításaikat, maguk is a politika béklyóiban vergődtek, vizsgálataik pedig jó esetben „bizalmas” jellegűnek nyilvánították, ne rontsák hírnevünket, igazán talán soha nem is volt presztízszüket a Nyugat előtt. A tömegkommunikációban, médiákban még kevésbé – sőt szinte egyáltalán nem – eshetett szó a szegénységről.

A rendszerváltás óta a helyzet ennek éppen a fordítottja: az elmúlt közel másfél évtizedben, miután a tilalomfák ledöntettek, a szegénység pedig egyre több arcát mutatja, noha egészében nagyon is szürke marad, annyit beszélünk, írunk a szegénységről, tehát már nem is a halmozottan hátrányos helyzetűekről, mint a gazdaságról, a társadalomról, az oktatásról, vagy az egészségügyről. Mintha a szegénység valami új üstökös lenne égboltunkon, pedig hát erről szó nincs. Elődeink megérték, ha túl mindig nem is élték a harmincas évek nagy gazdasági világválságát, a hárommillió koldus országát. Nemzedékem, kortársaim emlékezhetnek, ha nem is szívesen, micsoda nyomorban élt az ország az ötvenes években, s milyen kiszolgáltatottság és fortélyos félelem kíséerte a mindennapok életét. Ahogy Solt Otília írta: „Milyen picire zsugorodott az egyén, a család szabadsága a társbérletekben, deportáltak barakkjaiban, kitelepítettek és kulákok kényszerű összezártságának falai között, a szocialista városok hevenyészett munkásszállóin”. És most itt van a legújabb nemzedék, fiaink, lányaink, akiket megint megérinthet a szegénység. A rendelkezésre álló statisztikai adatok és szociológiai kutatások ugyan világosan jelzik, hogy a lakosság szegényedik, de hogy pontosan tudnánk, hogy mi van az adatok mögött, azt túlzás lenne állítani.

„Mondd, mit érlel annak a sorsa...” tette fel a kérdést egy emberöltővel ezelőtt a költő. S ezt az ugyancsak időtálló kérdést ma is fel lehet tenni. Hogy kinek? A ma szegény emberének, természetesen. A kétkezi munkásnak, aki önhibáján kívül elvesztette munkahelyét. A volt tsz parasztnak, akinek ma annyi terménye sincs, hogy maradék kevés kis állatkáját megetesse. A tanárnak, az orvosnak, az egészségügyi dolgozónak, akik létszámfölöttivé váltak. Mindenkinek, aki regisztrált munkanélküli, és még inkább annak, aki már a regisztrációból is kikerült. De feltehető a kérdés a kisnyugdíjasoknak, a nagycsaládosok többségének: lumpenekről, deviánsokról most nem is beszélve. Igen, igen, mert a szegénységnek sok arca van, de egyik sem színesedik, a szegénység – úgy, ahogy van – egészében szürke.

Az senkit sem vigasztal Magyarországon, hogy a szegénység világjelenség. A szegények számát ugyan nem tudjuk pontosan, de egyes statisztikák, vagy inkább csak becslések szerint a harmadik évezred elején a világon több mint egymilliárd ember rosszul táplált, több mint félmilliárd pedig éhezik. Valószínűsíthető, hogy ezek a közelítések országonként is eltérnek, hiszen még a szegénység fogalma sem azonos a világ különböző térségeiben. Abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy más szegénynek lenni Amerikában, Svédországban, és megint más, mondjuk Mongóliában, vagy Albániában. Vagyis: a szegénység-fogalom, pontosabban annak tartalma „fejlettség-függő”.

Az előbbiekből is következően, nem véletlen tehát, hogy a szegénység, mint napjaink egyik legnagyobb társadalmi problémája az életmód kutatók, szociológusok, társadalomtudósok központi témáinak egyik legfontosabbika. Magyarországon a szegénység kutatások az 1980-as évek elején kaptak lábra és új erőre. Ez időtől kezdve elkezdődtek a létminimum számítások is. A mai magyar, leginkább elfogadott szegénységfelfogás abból a koncepcióból indul ki, hogy a szegénység többdimenziós fogalom, az alacsony jövedelem mellett más tényezők is, mint a rossz lakáshelyzet, az elmaradott lakó környezet (pl. aprófalvak), az alacsony iskolázottsági szint (szakképzetlenség), a betegség, társadalmi beilleszkedési zavarok (alkoholizmus, kábítószer élvezet), stb. is okozhatnak szegénységet. A legkorszerűbb felfogások szerint tehát a szegénység nem azonosítható a túléléshez szükséges javak hiányával. Szegénység az is, ha emberek, embercsoportok nem érik el a társadalomban elfogadottnak ítélt életszínvonalat, életminőséget. A szegénység nem csupán jövedelemhiány. Jogfosztottság, hatalomnélküliség, kizártság, az emberi méltóság elvesztése is.

OBJEKTÍV ADATOK, SZUBJEKTÍV BENYOMÁSOK

A szegénység fogalmát tehát, említett többdimenziós voltából következően sokan és sokféleképpen definiálják. A meghatározások mögött, kimondva-kimondatlanul, de mindenképpen elkerülhetetlenül meghúzódik egy meghatározott világnézet, politikai állásfoglalás, elkötelezettség. A szegénység fogalmát befolyásolja az adott kor, a társadalmi-gazdasági helyzet is. Nincs örökérvényű definíció sem. Nos, válasszunk ki egyet azért közülük, legyen az, ha már annyira igyekeztünk az Európai Unióba az Európai Tanácsé, melynek értelmében „szegénynek kell tekinteni egy személyt, egy családot, illetve egy embercsoportot abban az esetben, ha a rendelkezésükre álló erőforrások (anyagi, kulturális, társadalmi) oly mértékben korlátozottak, hogy kizárják őket a minimálisan megkövetelhető életmódformából abban az országban, amelyikben élnek”.

Ebben a definícióban több fontos gondolat is található. Az egyik, hogy nem csak egyéni, illetve családi alapon lehet valaki szegény, hanem csoport-hovatartozás alapján is. Ily módon lehet valaki szegény egy adott életciklusból fakadóan (pl. nyugdíjasok), de úgy is, mint aki a társadalom egy kirekesztett csoportjának a tagja (pl. munkanélküli). Következik még a definícióból, amire már eddig is utaltam, hogy a szegénység nem egyszerűen és szükségszerűen anyagi természetű, továbbá, hogy nagyon is relatív fogalom („minimálisan megkövetelhető életmód”). Aki az egyik országban szegény, az a másikban akár gazdag is lehetne.

Ezek után talán még érthetőbb, hogy a szegénységfogalom mennyire összetett, mégiscsak mérni kell valahogy, amihez megint csak különböző mutatók közül választhatunk. Fogadjuk el most a Központi Statisztikai Hivatal „technikáját”, illetve ebből is szegénységi „küszöbnek” a létminimumot.

A létminimum az abszolút szegénységi küszöb hazai megfelelője: olyan forintösszeg, amely biztosítja a folyamatos életvitelhez szükséges igen szerény – konvencionálisan alapvetőnek minősülő – szükségletek kielégítését.

A kutatók becslései szerint az 1980-as években kb. egymillióra, vagyis 10 %-ra volt tehető a létminimumnál kisebb jövedelemből élők száma és aránya. 1992-ben 22-, 1993-ban 24-, 1994-ben 32-, 1995-ben már 30–35 % volt az arány. A vélemények persze megoszlanak a KSH létminimumáról, abban azonban a kutatók egyetértenek, hogy a szegénység 1980 és 1995 között legalább háromszorosára nőtt. És 1995-től? Ki tudja, talán még tovább.

Újabb pontos felmérési adatok ugyanis nincsenek birtokomban, de a fentiekben leírtak ezt a feltételezést reálissá teszik. A különböző háztartástípusokra érvényes egy főre jutó havi értékek egyébként 2001-ben a 30.900 Ft-os létminimumérték körül és a 24 és 39 ezer Ft közötti sávban szóródtak. Érdeemes lenne ezt továbbgondolni.

HAGYOMÁNYOS ÉS ÚJ SZEGÉNYEK

Ahogy vannak újgazdagok, úgy vannak újszegények is, a dolog szépséghibája, hogy utóbbiak korántsem irigylésre méltó többségben leledzenek. Mindezzel csak arra utalok, hogy a szegénység, mintegy statisztikai megfigyelési egység nagyon is strukturált. Mert ha vannak újszegények, akkor nyilván régieknek is kell lenniük, vannak is szép számmal ők is. Meg vannak más szempontból is megkülönböztethető szegény-rétegek, persze nem lehet feladatomban itt valamiféle mélyebb elemzést adni, inkább csak utalásokra szorítkoznom.

Mindjárt maradjunk annyiban, bárhogy is szépítgetett és takargatott a létező szocializmus, a gulyáskommunizmus is kitermelte a maga szegényeit, akiknek aztán nagy igyekezettel sikerült is magukat átmenteni egy jobb világba, a magyar piacgazdaságba, most már demokratikus viszonyok közé. Őket nevezhetjük régi vagy hagyományos szegényeknek, s közéjük sorolhatjuk a szakképzetlen munkásokat minden más ismérvükkel, pl. alacsony iskolai végzettség, és a kistelepülésen élők egy részét. Az ő tulajdonságaik ma is a szegénység nagy kockázatával járnak, mindkét, egymást különben átfedő társadalmi és lakóhelyi réteg elszegényedett, ők vitathatatlan vesztesei a rendszerváltásnak is, ám korántsem bizonyos, hogy a legnagyobb vesztesei is egyben.

Mert itt vannak az újszegények. Ide sorolhatjuk mindenekelőtt a munkanélküliek egyesek szerint mintegy milliós nagyságrendű táborát. De itt a „helyük” a kisnyugdíjasoknak, a háztartásbelieknek és egyéb felnőtt eltartottaknak, tehát mindazoknak, akiknek nincs rendszeres keresetet biztosító munkahelyük, vagy nem részesülnek egy teljes foglalkozási életpálya után kapott, mondjuk átlagjövedelemnek megfelelő nyugdíjjal. Ezek az újszegények az átlagosnál sokkal nagyobb arányban kerülnek ki a „hagyományos szegény” rétegekből, mert az alacsony iskolai végzettségűek, szakképzetlenek, valamint kistelepülésen lakók körében az átlagosnál sokkal nagyobb a munkanélküliség és más hátrányos helyzettel is bírnak még.

A szegénység mai állapotával kapcsolatban – annak összetételét tekintve – feltétlenül szólnom kell egy rendkívül sajátos, és fölöttébb sajnálatos jelenségről, nevezetesen arról, hogy az idősebb korosztályok mellett egyre több gyereket kell szegénynek tekinteni.

Bármilyen szegénységi definíciót és küszöböt alkalmaznak is a társadalomtudósok, a gyermekek szegénysége a mai magyar valóság megdöbbentő és elszomorító jelensége. Jogos lehet az UNICEF megállapítása, miszerint, és ezt a hétköznapi halandó talán fel sem tételezte volna Kelet-Közép-Európában a gyermekek a rendszerváltás nagy vesztesei közé tartoznak.

Andorka Rudolf és mások is különösen problematikusnak látják a magyar társadalom jövője szempontjából azt a tényt, hogy gyermekeink jelentős része gyermekkorának egy időszakában, netán jó részében, szegény körülmények között nevelkedik. Ez a táplálkozásuktól az iskolai előmenetelükön keresztül továbbtanulásukig, életük legkülönfélébb aspektusait (személyiségjegyeit stb.) befolyásolhatja rendkívül súlyosan.

Végül, ez aztán nem meglepetés, sokkal inkább közismert, hangsúlyozottan létezik az etnikai jellegű szegénység, amit panelvizsgálatok nélkül is tudunk. A roma etnikumban minden szegénységi küszöb esetén messze a legmagasabb a szegények felülreprezentációja, amely csak megerősíti, hogy ők alkotják a magyar társadalomnak a szegénység által leginkább veszélyeztetett részét, és egyben minden bizonnyal ők a rendszerváltás legnagyobb vesztesei.

A szegénység összetételét tovább vizsgálva olyan információkat tártak még fel, meg a különböző kutatások, miszerint például a gyermekes háztartások között több a szegény, mint a gyermektelen házaspárok és az egy-személyes háztartások között. Vagy, hogy különösen nagy a szegények aránya a három és többgyermekes háztartásokban, valamint az „egy szülő és egy gyermek” típusú családokban. Igen súlyos terhet, hátrányt jelent a háztartás számára, ha a háztartásfő munkanélküli.

MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK NÓGRÁDBAN

A szegénységre vonatkozó becsléseket, mint láttuk számos tényező befolyásolja: a definíciótól kezdve, az alkalmazott mérőszámon (létminimum, stb.) keresztül a lakosság jövedelemszintjéig, a munkanélküliségig, stb. És még egy nagyon fontos tényező, amiről eddig nem szóltam, hogy a kutatások, a felmérések sem készültek éves rendszerességgel. Szóval mindezzel csak azt szeretném jelezni, hogy a szegénység kutatásnak is megvannak a maga gyermekbetegségei: még a meglévő becsléseket is óvatosan kell kezelni és kvázi továbbbecsléseket kell végezni, például akkor, ha az ember egy megye, adott esetben Nógrád szegénységi szintjét kívánja közelíteni.

Kiindulni a „hozott anyagból” lehet, jelesül, egy felmérés szerint, 1995ben Magyarországon a létminimum alatt élők aránya 35 %-ra volt tehető, és ettől magasabb volt a családok szubjektív érzete, mintegy 46,5 %-uk érzékelte és vélte úgy, hogy szegény. Mi lehet a helyzet ehhez képest Nógrád megyében? Számszerű becslésekbe nem bocsátkozom, bárki tiszta spekulációnak minősíthetné okoskodásomat.

Egy kiinduló feltételezést – hipotézist – azonban megengedhetek magamnak: állítom, hogy Nógrádban a „szegénységi helyzet” szemernyivel

sem jobb az országosnál. Másképpen: a szegények száma, a népességszámhoz viszonyítva nem kevesebb, mint az országos átlag, magam úgy vélem, valamivel több is. (A KSH Nógrád Megyei Igazgatósága 2002/2. számú tájékoztatójában olvasom: „...a Nógrád megyében élők valamivel több mint egyharmada él a létminimum szintjén vagy kénytelen megélni ennél kisebb összegből.”)

Elsősorban azért, mert a munkanélküliség tekintetében, amely mint láttuk és tudjuk egyik meghatározó tényezője a családok, az emberek jövedelmi helyzetének alakításán keresztül a szegénységnek, Nógrád megye, a munkanélküliségi ráta alapján „emberemlékezet” óta a harmadik legrosszabb helyen áll a megyék sorrendjében.

Másrészt a jövedelem-alakulás miatt, a rendelkezésre álló 2001. évi kereseti adatok alapján, amely ugyebár direkt módon meghatározza a keresők és családjaik jövedelmi viszonyait. Sajnos e tekintetben sem volt eddig okunk derűlátásra, s az alábbi adatok azt mutatják, hogy továbbra sincs, hiszen a kereseti viszonyok a szegénység kialakulásában, pontosabban a veszélyeztetettség létrejöttében determinánsnak tekinthetők.

Az alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete Nógrádban 2001-ben 80.913 Ft volt, 22.341 Ft-tal maradt el az országos átlagtól és közel 24 ezer forinttal volt kevesebb mint Fejér megyében. Elmaradásunk az országos átlagtól tehát 27,6 %, Fejér megyétől mintegy 29,4 %.

1995-ben Magyarországon 35 % volt a létminimum alatt élők aránya, amely időközben csak növekedhetett, nyilvánvaló, hogy Nógrád megyében sem volt, lehetett kevesebb. Ehhez kalkuláljuk a nógrádi munkanélküliség és jövedelmi helyzet adatait és megkapjuk, hogy Nógrád megye mintegy 220 ezer lakosából mennyi szegény ember van. Kiszámoltam, megbecsültem, de nem merem leírni. Maradjunk annyiban, szegényből egy is sok.

A SZEGÉNYSÉG KÖVETKEZMÉNYEI

A különböző szociológiai adatfelvételek szinte egyértelműen igazolják, hogy Magyarországon általános az elégedetlenség a jövedelemmel, az életszínvonnal, az ország gazdasági és társadalmi helyzetével kapcsolatban. Korántsem meglepő megállapításaik egyike, miszerint a legszegényebbek között egyértelműen többen elégedetlenek anyagi helyzetükkel, életkörülményeikkel, lakásukkal, jövőbeni kilátásaikkal és életük egész eddigi alakulásával.

Nem kell nagy merészség levonni azt a következtetést, hogy az egyéni élet anyagi körülményeivel való elégedetlenség jól tükrözi az objektíven nehezebb helyzetet. Sokkal kevésbé erős a korreláció a szegénység és az

---

élet olyan nem-anyagi, inkább emberi dimenzióiban, mint a család, a rokonok, barátok, a munkatársak, általában a munka. Feltűnő, hogy az ország gazdasági helyzetével való elégedetlenség a létminimum alatt élők között egyformán nagy, és az állampolgárok politikai beleszólási lehetőségeivel, vagy másképpen a demokrácia működésével kapcsolatos elégedetlenség sem nagyon különbözik jövedelem szerint.

Ezek után szerintem egy nagyon fontos konklúzió: a szegények nem általában elégedetlenek, panaszkodóak, fatalisták, hanem életüknek azokkal a nagyon konkrét anyagi körülményeivel, csupán csak húsbavágó problémáikkal kapcsolatban elégedetlenek, ahol lényeges hátrányban vannak, amelyről úgy érzik, semmi sanszuk nincs hátrányos helyzetük leküzdésére.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy a szegények között a különféle lelki problémáktól szenvedők aránya igen magas? Mindegyik ilyen tünet, a fejfájás, erős szívdobogás, idegesség, kimerültség, remegés, az egészségi állapot feletti aggodalom, továbbá az az érzés, hogy nincs szerencséje, aggodalmaitól nem tud megszabadulni és összezavarodik, ha egyidejűleg több feladatot kell elvégeznie, rendre sokkal gyakoribb a szegények, mint a jobb módúak között. A szegényeknek tehát nemcsak jóval alacsonyabb jövedelemből kell megélniük, hanem sokkal gyakrabban szenvednek lelki problémáiktól is. Mintha erre kevésbé figyelne a társadalom, a politika.

Egyben az a következtetés is levonható, hogy az ilyen lelki problémák, összefoglaló néven depresszióként emlegetjük Magyarországon megfigyelt nagy gyakoriságának egyik fő okát a rossz anyagi, jövedelmi helyzetben kell keresnünk. (Egyes szakvélemények szerint hazánkban minden negyedik-ötödik ember depresszióval küzd.)

Figyelmet érdemel, hogy a magányosság említése alig mutat különbséget jövedelem szerint. Az emberi szolidaritás szerencséjére még mindig érvényesül a legszegényebbek körében, sőt egyesek szerint fokozottabban, mint a felső körökben. Még érdekesebb, hogy a viselkedési normák, szabályok áthágása tekintetében szintén nem látszik releváns különbség a szegények és a gazdagok között.

Tehát a magyar társadalomban megfigyelhető, igen gyakran felmerülő normaszegést nem lehet egyszerűen a szegénység számlájára írni, a szegények nyakába varrni. Ezek szerint fából-vaskarika az egyik kormány miniszterelnökének gyakori szóhasználata a „megélhetési bűnözésről” is. Sokkal mélyebb, általános normaválságról van szó, ezért az anómia és az elidegenedés különböző oldalait, a hatalomnélküliség és az élet értelmetlenségének az érzését, a magányt és a normaszegésre való készséget nem szabad egy kalap alá venni, és azokat csupán a szegények életérzésének tulajdonítani.

Végezetül, a szegénység következményeivel, káros hatásaival összefüggésben arra kell nyomatékosan és hangsúlyozottan figyelmeztetnem, hogy a szegénység léte és esetleges további eszkalációja nemcsak magukat a szegényeket érinti súlyosan, hanem az egész magyar társadalom és gazdaság fejlődését is hátrányosan befolyásolja, sőt veszélyezteti.

FOKOZOTT TÁRSADALMI GONDOSKODÁS SALGÓTARJÁNBAN

A szegényekről való gondoskodás egyik formája a célirányos és komplex családsegítés is. Ezt felismerve Salgótarján Megyei Jogú Város Közgyűlésének 1997. novemberi döntése értelmében az Egészségügyi Szociális Központ keretei között a korábbi mentálhigiénés osztály helyett új szervezeti egységet alakítottak ki, a Gyermekjóléti és Családsegítési Osztályt. Nem tisztem véleményezni a közgyűlés tevékenységét, de ez a döntés rendkívül aktuális és a családsegítés, de a szegénységkezelés szempontjából is korrekt, szociális érzékenységre is utaló intézkedés volt, hiszen az osztály – többek között – biztosítja a hajléktalanok ellátását és működteti a népkonyhát is.

A családsegítés keretében az életvezetési tanácsadás, a krízishelyzetben lévők segítése, a speciális támogató csoportok szervezése, a természetbeni és anyagi támogatások közvetítése a főbb tevékenységi formák. Mindennapi munkájukat a rendszerszemléletű családgondozás jellemzi. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a család minden tagjára irányuló munkamódszereket tartalmaz, másrészt a szervezési és koordináló munkában jelenik meg, amely a rászorulókat vagy a család érdekében az egymásra épülő szolgáltató, támogatói kört hatékony együttműködésre készíti, ösztönzi.

Az osztály létjogosultságát, életre hívásának elkerülhetetlen szükségességét egyaránt igazolja, hogy egyre gyakrabban és mind többen jelennek meg az olyan pszichiátriai betegségben szenvedő kliensek, akiket a szakellátó intézmények sem vállalnak, vagy csak igen rövid ideig biztosítják ellátásukat.

A hajléktalanokról való gondoskodást két átmeneti szállón (női, illetve férfi szálláshelyek külön intézetben) biztosítják. A 40 férőhelyes férfi átmeneti szálló kihasználtsága megközelíti a 100 %-ot, a 20 férőhelyes nőié 50–70 % közötti. A feltételek javítása érdekében a közelmúltban került sor a férfi szálló teljes felújítására, a női szálló átalakítására. A népkonyha forgalmi adatai szinte évről-évre változatlanok, a kapacitás teljes kihasználásával 60–80 közötti adagszám figyelhető meg. Amennyiben az intézmény a városközpontban lenne, az igénylők száma bizonyára többszöröse lenne a jelenleginek.

Az Egészségügyi Szociális Központban a szociális szolgáltatások osztálynak szervezeti keretein belül látják el a házi szociális gondozást, szociális étkeztetést és működtetik a négy idősek klubját.

ÚT A HAJLÉKTALANSZÁLLÓHOZ

Salgótarján, Acélgyári út 61., földszintes, szemmel láthatóan régi, de jó állapotú, sárga épület, füves előtérrel. Itt működik a város egyetlen férfi-hajléktalanokat befogadó, átmeneti szállója. Személyi állománya szociális gondozókból, szakácsnőből, takarítónőből áll. A szálló alapvető feladata az elemi létfeltételek biztosítása a hajléktalanok részére, közreműködés szociális és mentálhigiénés gondozásukban. A szálló gondnoka így tájékoztat:

- Az átmeneti szálló 1992. októberétől üzemel, amikortól is meglódult a munkanélküliség, és megszorodtak a hajléktalanok is. Jelenleg is majdnem „teltházasan” működünk. A szállóra az a 18 éven felüli magyar állampolgár kerülhet be, aki a lakhatási lehetőség teljes hiányában szenved és megfelel a közösségi együttélés szabályainak, képes önmaga gondozására. Az intézményben biztosított a beutaltak részére a központi fűtés, melegvív-szolgáltatás, tisztálkodási lehetőség.

A lakók ágyat, szekrényt, ágyneműt, törülközőt kapnak személyes használatra, amelyért anyagi felelősséggel tartoznak. Kötelesek testüket, ruházatukat tisztán tartani. Alkohol fogyasztani és bevinni is tilos. Napi háromszori étkezést, egyszeri melegételt kapnak.

A szálló udvarán 5-6 – úgy 40-70 közöttiek lehetnek – férfi beszélget, jön-megy, inkább csak téblábol, de senki nem akar velem beszélgetni, amikor elmondom, miért jöttem. Végül előkerül egy jóképű fiatalember, fizimiskája után csak „Cintonnak” szólítják, ő már rutinos nyilatkozó, mondja is, hogy már a helyi hírlapban is megjelent róla egy kis írás. Aztán szinte kérdés nélkül mondja kálváriájának történetét, amely példaértékű, miközben példátlan.

- Hogy kerültem ide? – kérdez vissza interjúalanyom. Roppant egyszerű az én esetem. Elvesztettem a lakásomat, meghalt az a néni, akinél albérletben laktam, és kirúgtak a munkahelyemről, az öblösüvegből. Szakszervezeti tisztviselő voltam, gyakran szóvá tettem a vállalatvezetés egyes intézkedéseit, amely szerintem helytelenek voltak, szóval sokat járt a szám, kirúgtak. Persze megadták a módját, átszervezés címén „mentettek fel”, én meg máris az utcán voltam, aztán kértem a felvételemet ide. Most itt vagyok.

A gépipari technikumban elvégeztem a dolgozók gimnáziumát, az öblösben laborgyakorlatot szereztem, de sehol nem találok munkát magamnak, már a lábamat is lejárom, de csak ígéreteket kapok, hitegetnek mindennütt. Reménytelen a helyzetem, a várossal együtt lassan én is leépülök, pedig van tartásom, reménykedem, hogy előbb-utóbb azért rám mosolyog a szerencse.

A SZEGÉNYSEG JÖVŐJE

Ahogy múltja, mondhatnánk történelmi hagyománya, szomorú és valóságos jelenje, úgy bizonyára és sajnálatos módon jövője is lesz még belátható ideig a magyarországi szegénységnek. Ezzel összefüggésben, mármint a „szegénységjövővel” kapcsolatban először is arra kell utalnom, hogy jóllehet a modern társadalmakat ellentmondások sora jellemzi, és ilyen konfliktushelyzet a szegénység is, esetenként a konfliktusok, a politika, a társadalom különböző csoportjai közötti alapvető egyetértés, kellő konszenzus hiányában – annyira kiéleződhetnek, hogy azok már a gazdaság és a társadalom normális működését is veszélyeztetik. Nos, ilyen súlyos, már a társadalmat fenyegető jelenség napjaink Magyarországon a szegénység, amit nem lehet csupán lokálisan feloldani és kezelni. Mondjuk a salgótarjáni szegénység-probléma nem csak a város közgyűlésének, netán Egészségügyi Szociális Központjának kompetenciájába tartozik.

A szegénység-problémát társadalmi szinten kell kezelni és felszámolni, elsősorban globális módon, s csak másodsorban helyileg. Ebben nyilvánvalóan döntő fontosságú lesz, hogy a gazdaság növekedési üteme milyen mértékű, hogyan alakul a GDP, milyen ütemben nő, s tartós lesz-e a növekedés tendenciája. Amennyiben a jövedelmi egyenlőtlenségek nem változnak, akkor az egy főre jutó GDP növekedése előbb-utóbb maga után húzza az egy főre jutó reáljövedelem emelkedését, és ezáltal mintegy automatikusan csökkent(het)i a társadalmi méretű szegénységet.

A beindult gazdasági növekedés fényében akár bizakodóak is lehetnénk, ám a növekvő egyensúlyhiány figyelmeztető, mert a kormány, éppen a minap jelentette ki az illetékes miniszter szándéka szerint a növekedés visszafogása árán is fenn kívánja tartani az egyensúlyt. Már pedig, ahhoz, hogy az egyes ember is érzékelje – legalább hosszabb távon – életkörülményeinek akár csak szerény mértékű javulását is, évente dinamikus, akár 5-6 %-os GDP növekedés lenne szükséges.

Nagy kérdés az is, hogy a jövedelmi-egyenlőtlenség megáll-e a jelenlegi szinten, vagy tovább nő, ami egyáltalán nem lenne kívánatos, hiszen már elértük a nyugat-európai egyenlőtlenségi szintet, semmi nem indokolná egy latin-amerikai egyenlőtlenség irányába történő elmozdulást. Az egyenlőtlenség mérséklésének, a szegénység enyhítésének egyik eszköze a szociálpolitika. Reformjára lenne szükség, arra, hogy fókuszába a szegénység-kezelés kerüljön. Mielőbb, mert a szegénység türelmetlen.

UTÓSZÓ

Dolgozatomat a *Palócföld* Madách-pályázatára, 2002. szeptember–októberében, azaz több mint két évvel ezelőtt írtam, ám csak most kerülhet az olvasó kezébe. Az elmúlt két évben gyökeres változások nem következtek be Nógrád megye szegény-rétegének életében. Dolgozatom ebben az értelemben „sajnos” időtállóan bizonyult. A szegényréteg társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciói, a főbb arányok sem módosultak lényegesen. Nem így a dolgozatomban felhasznált közgazdasági, statisztikai mutatószámok, amelyeket szükségesnek tartok korrigálni.

Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete Nógrádban a dolgozatban szereplő 2001. évi 80.913 Ft/főről 2002-re 97.313 Ft/főre, 16.400 forinttal növekedett. Ugyanakkor az országos átlag 19.387 forinttal emelkedett. Az abszolút keresetek közötti olló tovább nyílt Nógrád rovására. Elmaradásunk az országos átlagkeresethez viszonyítva 26 %, a Fejér megyeihez mérve 25 %.

Változtak a létminimum-értékek is. Ezek szerint az egy hónapra vonatkozó átlagos létminimum-érték 2002-ben egy háztartásra kimutatva 95.757 Ft, egy főre pedig 33.902 Ft (2001-ben 86.262 Ft, illetve 30.900 Ft volt). A létminimumérték 2002-ben tehát – az előző évhez viszonyítva 11,0 %-kal emelkedett. Ettől az átlagkeresetek – mint fentebb láttuk – megyékben is dinamikusabban nőttek. Igaz, ebből messzemenő következtetést a szegények sorsának alakulására nem vonhatunk le.

A következő kis kiegészítésből már inkább. Tudjuk: a veszélyeztetett rétegek közül a nyugdíjban és a nyugdíjszerű ellátásban részesülők megélhetési viszonyai legalább nem romlottak, hiszen átlagos ellátásuk színvonala a 2002. januári 39.947 Ft/főről 2003 januárjára 45.953 Ft/főre, 11,3 %-kal nőtt, kicsit meghaladta a létminimum-érték dinamikáját. Csakhogy miután az átlag takarja a szóródást, joggal feltételezhetjük, közülük már sokan kerülhettek közelebb a létminimumon élőkhez.

A munkanélküli ellátásban, jövedelempótló támogatásban részesülők és a foglalkoztatási programokban résztvevők részére kifizetett havi bruttó segély a 2001. évi 26.521 Ft/főről 2002-re 31.402 Ft/főre, 18,4 %-kal nőtt, mondhatjuk a létminimum alatt és körül élők megélhetési színvonala – ha lehet megélni ennyi pénzből egyáltalán, valamelyest javult. Ám látható: a létminimumtól, segélyen egzisztálva, soha nem tudnak elszakadni fölfelé. Leszakadni annál inkább, mert akármikor kikerülhetnek a regisztrációból és akkor nekik, egyikük szlengjét kölcsönözve „annyi”.

Statisztikailag semmit nem tudunk az utóbbiak, tehát a regisztrációból kikerülő munkanélküliek jövedelemforrásáról és annak alakulásáról, az alkalmi

és/vagy fekete munkából élőkéről, a „lumpenek”-ről, a koldusokról és a hajléktalanokról nem is beszélve. Utóbbiak, mintha többen lennének, mint egy vagy két évvel ezelőtt. Ha lehajolnának hozzájuk, beszélnének velük, meg is hallgatnák őket azok akiknek ezt meg kellene tenni (nem tudom, vannak-e erre hivatottak Nógrád megyében?) megtudhatnák, ha van kegyetlen sors, emberhez méltatlan élet, akkor az övék az.

Jókai agora 2. (Budapest, 2000)